

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.17>

WPLYW NIELEGALNEJ ROSYJSKIEJ ANEKSJI KRYMU NA PRAWA I WOLNOŚCI NARODU KRYMSKOTATARSKIEGO

Liudmyla Mazuka

kandydat nauk historycznych, starszy pracownik naukowy Instytutu Badań Politycznych i Etnonarodowych imienia I F. Kurasa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-2996-0318

lmazuka@ukr.net

Adnotacja. Na podstawie raportów i monitoringu międzynarodowych i ukraińskich organizacji praw człowieka artykuł analizuje obecną sytuację, która rozwinęła się wokół problemu łamania praw Tatarów krymskich na nielegalnie zaanektowanym Krymie, co przejawia się w niszczeniu zbiorowych form ich samoorganizacji, tłumieniu tożsamości politycznej, prześladowaniach politycznych, przypadkach przemocy i nadużyć skierowanych przeciwko ludności tubylczej, ograniczeniu prawa do wolności religijnej, prześladowaniu mediów i dziennikarzy, ograniczeniu prawa do edukacji w języku ojczystym. Stwierdzono, że odpowiedzią na sytuację na nielegalnie zaanektowanym terytorium Krymu powinna być kompleksowa polityka państwowa mająca na celu odzyskanie okupowanego terytorium i ochronę praw mieszkańców półwyspu, którzy uznają się za obywateli Ukrainy, w tym Tatarów krymskich.

Proponowane są kroki, które mogą znacznie wzmocnić przeciwdziałanie przestępstwom, które Rosja prowadzi, zagrażającym życiu i zdrowiu Tatarów krymskich na czasowo okupowanym Krymie.

Słowa kluczowe: ludność tubylcza, polityka publiczna, prześladowania, dyskryminacja, organizacje praw człowieka.

THE IMPACT OF THE ILLEGAL RUSSIAN ANNEXATION OF CRIMEA ON THE RIGHTS AND FREEDOM OF THE CRIMEAN TATAR PEOPLE

Liudmyla Mazuka

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher

Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-2996-0318

lmazuka@ukr.net

Abstract. Based on the reports and monitoring by international organizations and Ukrainian human rights organizations, the article analyzes the current situation that has developed around the problem of the Crimean Tatar people's rights violation in the illegally annexed Crimea. It was concluded that the Crimean Tatars are constantly under pressure, which is showcased in their persecution, cases of violence and ill-treatment, restrictions on the right to freedom of religion, educational rights, etc.

It was concluded that the reaction to the halt that occurred on the illegally annexed territory of Crimea should be a comprehensive state policy aimed at returning the occupied territory and protecting the rights of those residents of the peninsula who recognize themselves as citizens of Ukraine, including Crimean Tatars.

Steps have been proposed that will significantly strengthen the fight against crimes committed by the Russian Federation that threaten the lives and health of Crimean Tatars in the temporarily occupied Crimea.

Key words: Indigenous people, state policy, persecution, discrimination, and human rights organizations.

ВПЛИВ НЕЗАКОННОЇ РОСІЙСЬКОЇ АНЕКСІЇ КРИМУ НА ПРАВА І СВОБОДИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

Людмила Мазука

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-2996-0318

lmazuka@ukr.net

Анотація. На основі звітів та моніторингу міжнародних та українських правозахисних організацій у статті аналізується поточна ситуація, яка склалася навколо проблеми порушення прав кримських татар у незаконно анексованому Криму, що виявляється у руйнуванні колективних форм їхньої самоорганізації, придушенні політичної ідентичності, політичних переслідуваннях, випадках насильства і жорстокого поводження, спрямованих

проти корінного народу, обмеженні права на свободу віросповідання, переслідуваннях ЗМІ та журналістів, обмеженні права на освіту рідною мовою. Зроблено висновок, що реакцією на ситуацію, що склалася на незаконно анексованій території Криму, має бути комплексна державна політика, спрямована на повернення окупованої території та захист прав тих мешканців півострова, які визнають себе громадянами України, в тому числі кримських татар.

Запропоновано кроки, які зможуть суттєво посилити протидію злочинам, які здійснює РФ, що загрожують життю і здоров'ю кримських татар у тимчасово окупованому Криму.

Ключові слова: корінний народ, державна політика, переслідування, дискримінація, правозахисні організації.

Вступ. З моменту, незаконної анексії РФ Криму в 2014 році кримські татари – корінний народ, чисельність якого на той час становила 12% від усього населення півострова продемонстрували тверду позицію у питанні підтримки територіальної цілісності України. Починаючи із засудження так званого «референдуму про статус Криму» 16 березня 2014р. і по сьогоднішній день, кримські татари чинять спротив «новій владі», виходячи як на організовані мітинги протесту, так і влаштовуючи одиночні пікети, викликаючи повагу до себе зі сторони українців і, одночасно, агресивне ставлення з боку російської влади. За роки окупації ситуація з правами людини в Криму значно погіршилася. Мають місце систематичні політичні переслідування, фізичний та психологічний тиск, знищення незалежних ЗМІ, дискримінація за релігійними ознаками, порушення права на власність та права на використання рідної мови. Це змусило більше 45000 кримських татар та українців залишити окупований півострів. (Выполнение решений и резолюций, принятых Исполнительным советом и Генеральной конференцией на их предыдущих сессиях, 2021). Після повномасштабного вторгнення РФ до України відбувається призов і мобілізація кримських татар до армії РФ, проводиться агітація до участі в бойових діях проти України.

Правозахисники громадської організації «КримSOS», яку було створено волонтерами в перший день російської окупації півострова – 27 лютого 2014р. на підставі щоденних моніторингових ситуації зазначають, що «...Російська Федерація систематично порушує право на самовизначення кримських татар як корінного народу. Через утиски національних інститутів кримських татар, чия діяльність орієнтована на політичне представництво, самоврядування, забезпечення релігійного життя, а також культурного і соціального розвитку, Росія прямо порушує право на самовизначення кримських татар». (Порушення міжнародного гуманітарного права та права кримських татар на самовизначення в окупованому Криму, 2018).

Недостатність ефективного реагування міжнародного співтовариства на злочини РФ щодо кримськотатарського населення може призвести до їхньої асиміляції та, зрештою, зникнення. А відтак – постійний моніторинг на тимчасово окупованих територіях і вироблення ефективних засобів реагування до моменту деокупації Криму має базуватися на відповідних сучасних наукових підходах і дослідженнях.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема Криму залишається об'єктом наукових досліджень як окремих науковців, так і наукових інститутів. Зокрема, вчені Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України впродовж багатьох років досліджують широкий спектр проблем, які стосуються етнічних спільнот та корінних народів України. Колективна монографія «Крим в етнополітичному вимірі» присвячена етнополітичним процесам у Криму ХХ – поч. ХХІ ст. та їх впливу на нинішнє суспільно-політичне становище в АРК. Проблемам кримськотатарських репатріантів, етнічних протиріч і конфліктів в Україні та у Криму присвячені наукові дослідження В. Котигоренка. Державне регулювання міжнаціональних відносин в Україні, зокрема і у Криму, в сучасних умовах вивчає В. Коцур. Експерт Інституту демократії ім. П. Орлика, Н. Беліцер впродовж багатьох років у своїх дослідженнях ґрунтовно вивчає проблему корінних народів. У своїй книзі «Кримські татари як корінний народ. Історія питання і сучасні реалії» дослідниця розкриває історію питання про права кримських татар від початку їх повернення з вигнання і до сьогоднішнього дня. Ю. Тищенко, Ю. Каздобіна, Т. Гучакова свої дослідження присвячують державній політиці щодо Криму на сучасному етапі.

Від початку анексії Криму, актуальним є питання прав і свобод громадян України, не залежно від їх національності, які залишилися на анексованій території. Статистичні дані українських та міжнародних організацій свідчать про те, що ситуація з правами людини в АР Крим та місті Севастополь, зокрема з правами кримськотатарського народу, продовжує погіршуватися. Порушуючи міжнародне гуманітарне право окупаційна влада продовжує утиски освітніх та культурних прав, прав на віросповідання, політично переслідує представників кримськотатарського етносу, які виступають проти російської окупації і відстоюють півострів як частину України. Російські окупаційні органи на території Криму проводять політику, що направлена на придушення спротиву кримських татар та їх асиміляцію, порушуючи Декларацію ООН про права корінних народів.

Попри те, що ми маємо ґрунтовні наукові дослідження, які стосуються широкого спектру проблем АР Крим, сьогодні бракує досліджень, які стосувалися б аналізу сучасних процесів, що відбуваються в тимчасово окупованому РФ Криму, у тому числі й тих, які стосуються порушення прав кримськотатарського народу.

Мета статті. Спираючись на результати новітніх моніторингових досліджень міжнародних та українських правозахисних організацій проаналізувати ситуацію із дотримання прав кримських татар, як корінного населення півострова, запропонувати шляхи вирішення нагальних проблем, які в подальшому сприятимуть реінтеграції його в українське суспільство.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети автором застосовані загальнонаукові методи аналізу і синтезу, а також системний і порівняльний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. У заяві Меджлісу кримськотатарського народу (травень 2021р.) лідери кримських татар звертають увагу на те, що "Сподівання і реальні можливості відновлення в умовах демократизації незалежної України колективних прав кримськотатарського народу, відродження і розвитку кримськотатарської мови, національної культури, повернення справжньої історії Криму і його корінного народу опинилися під загрозою з 2014 року, коли Російська Федерація захопила і незаконно спробувала анексувати Крим, який є невід'ємною частиною України". (Меджліс пов'язує сподівання на відродження кримськотатарського народу з Україною. Заява, 2021).

За даними Міністерства закордонних справ України «російська окупаційна адміністрація з політичних чи релігійних мотивів незаконно утримує за ґратами понад 120 громадян України з Криму, більшість серед яких – кримські татари.

Щорічні звіти Міжнародних організацій, зокрема: Human Rights Watch, OSCE (ОБСЄ), Amnesty international, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Постійний форум ООН – наймасштабніше засідання, де збираються представники корінних народів з усіх куточків світу та українські правозахисні організації, такі як ГО "КримSOS", Кримська правозахисна група, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр громадянських свобод, Правозахисний центр ДІА, Центр прав людини ZMINA та ін., з року в рік фіксуються системні порушення прав кримськотатарського народу на тимчасово анексованому півострові.

У Декларації Верховної Ради України до Парламентської асамблеї Ради Європи про «Тривалі політичні переслідування кримських татар на окупованих територіях України», зазначається, що «Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну переслідування кримських татар лише посилюються. Як і в Криму, російські окупанти систематично переслідують представників корінного кримськотатарського народу в населених пунктах Херсонської та Запорізької областей. З початку вересня 2022 року налічується 106 (7 із Херсонської області) кримських татар, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії Росії проти України». (В ПАСЄ піддержали декларацію о политических преследованиях крымских татар, 2022).

Кримські татари, які проживають на тимчасово окупованій території АР Крим зазнають систематичних репресій, серйозних порушень прав людини та дискримінації, що виявляється, зокрема, в наступному:

– **руйнуванні колективних форм самоорганізації кримських татар, придушенні їхньої політичної ідентичності**

З 2016 року окупаційна влада заборонила Меджліс – головний орган самоуправління кримськотатарського народу та уже понад шість років ігнорує наказ Міжнародного Суду щодо скасування цього незаконного рішення». (росія провадить політику знищення та витіснення корінних народів з тимчасово окупованого Криму – МЗС, 2022). Саме ця заборона зруйнувала всю систему інститутів та представництва кримських татар в окупованому Криму. 1 червня 2021р. підконтрольний Росії так званий «Верховний суд Криму» заочно звинуватив Голову Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубарова, у нібито підготовці масових заворушень біля будівлі Верховної Ради Криму 26 лютого 2014р. і незаконно засудив «до шести років колонії суворого режиму, 200 годин громадських робіт і виплату штрафу в розмірі 200 тис. рублів. На думку правозахисників «Це не що інше, як продовження політики витіснення корінного кримськотатарського народу та його представницьких органів з Криму та акт придушення будь-які прояви непокорі окупаційній владі та чергові спроби стерти в тимчасово окупованому Криму будь-яку іншу національну ідентичність, крім російської». (Переслідування представницьких органів кримськотатарського народу, 2021). Арештовані банківські рахунки «Фонду Крим», який підтримував діяльність Меджлісу. Відбулося примусове виселення його із власного приміщення, яке фонд надавав під офіс Меджлісу, що спричинило до призупинення його діяльності.

Російська влада вважає, що кримські татари, маючи історичний досвід боротьби з режимом можуть очолити татарський, тюркський, та, навіть, мусульманський світ Росії, що складе загрозу діючій владі. Тому сьогодні, на думку глави Меджлісу, російська влада на окупованій території шукає серед кримських татар таких, які зможуть гарантувати їм контроль над своїм народом. Результатом цього пошуку стало створення на початку грудня 2014 року руху кримськотатарського народу «Къырым», який має на меті діяти у восьми регіонах Росії. (Переслідування представницьких органів кримськотатарського народу, 2021).

– **переслідуванні кримських татар, випадках насильства і жорстокого поводження з ними**

В період з червня 2020 року по червень 2021 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало 61 обшук та вторгнення до житла в Криму. Більшість з них стосувалося помешкань, чи службових приміщень кримських татар. (Обзор развития ситуации в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина), временно оккупированных Российской Федерацией, 2021). Правозахисники Кримськотатарського ресурсного центру у 2021р. зафіксували 366 затримань, 330 з яких – щодо кримських татар. «За звітний період в окупованому Криму зафіксовано 210 випадків арештів, 167 із яких – щодо представників корінного народу. З 210 випадків: 28 – вироки, 40 – адміністративних справ, 25 – нові арешти, 118 – продовження терміну тримання під вартою. Минулого року було зафіксовано 197 випадків арешту». (Правозахисники зафіксували 1785 порушень прав людини у Криму в 2021 році, 2022). Із 37 випадків етапування політв'язнів із Криму, 36 припадає на кримських татар.

Аналіз порушень прав людини в окупованому Криму за I півріччя 2022 року, проведений Кримськотатарським ресурсним центром засвідчує, що із 264 політичних ув'язнених та переслідуваних у кримінальних

справах за період окупації Криму 188 є представниками кримськотатарського народу. За перше півріччя 2022 року в окупованому Криму російські силовики провели щонайменше 15 обшуків. 14 – щодо кримських татар. За цей же період було зафіксовано 93 випадки допитів, опитувань та «розмов». 72 – щодо кримських татар. Із 67 арештів – 55 стосувалися кримських татар. 137 із 167 порушень права на справедливий суд стосувалися кримських татар. Також зафіксовані порушення прав на використання кримськотатарської мови. (Аналіз порушень прав людини в окупованому Криму за I півріччя 2022 року, 2022).

– обмеженні права на свободу віросповідання

З початку окупації Криму слідчим управлінням ДУСБ в АР Крим та м. Севастополі притягнуто до кримінальної відповідальності більше 80 кримських татар, пов'язаних з ісламською організацією Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі (ця ісламська організація легітимно існувала в Криму в межах українського законодавства і дотепер дозволена на території України, але заборонена як «терористична» в РФ). Більша половина з них на сьогодні перебуває в тюрмах.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини у 2020 р. зареєструвало 32 нові судові справи проти релігійних організацій чи окремих осіб за правопорушення. З них 10 проти мусульман. РФ продовжує переслідувати кримських татар та їх релігійні організації, які відмовляються визнавати незаконну анексію АР Крим і намагаються зберегти свою релігійну та культурну самобутність. Кількість задокументованих випадків у 2020 р. збільшилася на 33% в порівнянні з 2019 р., а «у відсотках доля випадків, пов'язаних з мусульманськими групами чи окремими мусульманами, подвоїлася». (Обзор развития ситуации в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина), временно оккупированных Российской Федерацией, 2021).

Правозахисники Кримської правозахисної групи у 2021 році зафіксували не менше 31 адміністративного впровадження за ст. 5.26 КпАП РФ (порушення законодавства про свободу совісті, свободу віросповідання та релігійні об'єднання) щодо різних релігійних організацій та їхніх учасників, зокрема мусульман «мировими судьями» Криму. Це є порушенням статті 9 (Свобода думки, совісті і релігії) Європейської конвенції з прав людини. (Релігійні організації в Криму оштрафовані на майже два мільйона рублів, 2022).

– переслідуванні ЗМІ та журналістів

Впродовж періоду окупації АР Крим та м. Севастополь постійно порушується право на свободу слова. До 2014 року в Криму працювали 12 національних кримськотатарських ЗМІ. Всі вони були змушені покинути півострів через переслідування. На сьогодні інформаційний простір практично захищено під «нові російські реалії». Станом на 2021 рік дев'ять журналістів, представників кримських татар, з окупованого Криму знаходяться в російських тюрмах, один – під домашнім арештом. Десятки кримських журналістів та ЗМІ (ТРК АТР, Чорноморська ТРК, дитячий телеканал «Ляле», «Радіо Мейдан» та інформаційна агенція ҚНА, були змушені евакуюватися та розпочати свою діяльність на материковій частині України.

– обмеженні права на освіту рідною мовою

У зв'язку з тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя практично не можливо отримати об'єктивні дані щодо загальної кількості носіїв кримськотатарської мови. «Згідно з оціночними даними дослідників, кількість носіїв кримськотатарської мови на території України становить 20–25 відсотків кримськотатарського етносу, або 70–90 тис. осіб». (Концепція розвитку кримськотатарської мови, 2021). Освітній процес у тимчасово окупованому Криму характеризується намаганням російської окупаційної влади стерти кримськотатарську національну ідентичність, зокрема шляхом обмеження освіти кримськотатарською мовою. За інформацією так званого «министерства образования, науки и молодежи Республики Крым» в 2020/21 навчальному році у 547 середніх школах так званої «Республіки Крым» навчалося 218974 учнів, з яких кримськотатарською мовою – 6700 учнів (3%). (Выполнение решений и резолюций, принятых Исполнительным советом и Генеральной конференцией на их предыдущих сессиях, 2021). За даними УВКПЛ 30475 учнів (13,9%) вивчали кримськотатарську мову, як предмет, на факультативах чи в межах позакласної роботи (у порівнянні із 31190 учнями у 2019/20 навчальному році). (Обзор развития ситуации в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина), временно оккупированных Российской Федерацией, 2021).

Із загальної кількості дітей (76622), які відвідують дитячі садочки на окупованому півострові 491 дитина (в 2018/19р. – 383) отримують дошкільну освіту кримськотатарською мовою. (Выполнение решений и резолюций, принятых Исполнительным советом и Генеральной конференцией на их предыдущих сессиях, 2021).

– насильницька мобілізація кримських татар до армії РФ

Мобілізація кримських татар до російської армії носить дискримінаційний характер і має на меті знищення корінного народу. Згідно з дослідженням аналітиків КримSOS «Лише в одному населеному пункті 27 із 28 повісток отримали кримські татари, які становлять там менше 40% населення». (5 тенденцій порушень прав людини в окупованому Криму після початку повномасштабного вторгнення, 2023).

У Національній Стратегії у сфері прав людини зазначено, що забезпечення реалізації ініціатив із захисту прав і свобод корінних народів на тимчасово окупованих територіях АР Крим та міста Севастополя має відбуватися «з використанням міжнародно-правових механізмів та утримання цього питання на міжнародному порядку денному». (Національна Стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021)

Для вироблення світової політики щодо анексованого Криму, мобілізації міжнародних партнерів для посилення тиску на РФ у протидії масовим порушенням прав людини у Криму 23 серпня 2021р. був

заснований міжнародний майданчик – Кримська Платформа, яка «спрямована на підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим загрозам, посилення міжнародного тиску на Кремль, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні мирним шляхом». (Кримська платформа, 2021).

Проблема критичного погіршення ситуації щодо дотримання прав кримськотатарського народу в тимчасово окупованому РФ Криму неодноразово порушувалася на дебатах Парламентської Асамблеї Ради Європи. ПАРЄ вимагає притягнення російського режиму до відповідальності. У травні 2020р. очільники МЗС України, Естонії, Грузії, Латвії, Литви та Польщі опублікували спільну заяву, в якій засудили агресивну політику РФ щодо України та нові репресії проти кримськотатарського народу. Верховна Рада на засіданні 2 червня 2020р. ухвалила постанову про звернення до ООН та інших міжнародних організацій із закликом засудити порушення прав і свобод кримських татар в анексованому Криму. У травні 2022р. вперше в історії до складу Постійного Форуму ООН з питань корінних народів було обрано представника України, кримського татарина Сулеймана Мамутова. «Україні вдалося «вбити» російського представника з керівного органу Форуму з регіональної групи». (Кримчанин представлятиме Україну у Форумі ООН із питань корінних народів: як вдалося витіснити Росію?, 2022). У березні 2022 року Рада ООН з прав людини заснувала Незалежну міжнародну комісію ООН з розслідування злочинів в Україні, яка уповноважена розслідувати всі ймовірні порушення та зловживання у сфері прав людини і порушення міжнародного гуманітарного права і пов'язані з ними злочини в контексті агресії РФ проти України з метою забезпечення відповідальності. (Організація Об'єднаних Націй, 2022).

Висновки. Реакцією на ситуацію, що склалася на незаконно анексованій території Криму, має бути комплексна державна політика, спрямована на повернення окупованої території та захист прав тих мешканців півострова, які визнають себе громадянами України, в тому числі кримських татар. Для цього необхідно ще більш ефективно проводити моніторинг порушень прав людини в незаконно анексованому Криму, відкривати та розслідувати кримінальні провадження щодо фактів порушення прав кримських татар, вимагати від іноземних держав посилення санкцій проти РФ у зв'язку з порушенням прав кримських татар, сприяти представникам громадянського суспільства у протидії масовим порушенням прав людини. Такі кроки зможуть суттєво посилити протидію злочинам, які здійснює РФ, що загрожують життю і здоров'ю представникам корінних народів у тимчасово окупованому Криму.

Список використаних джерел:

1. Аналіз порушень прав людини в окупованому Криму за I півріччя 2022 року. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: https://ctrcenter.org/upload_files/Аналіз%20порушень%20прав%20людини%20в%20окупованому%20Криму%20за%20I%20півріччя_.pdf?fs=adc65a3fc0fa97fb3255f77a27d1d737
2. В ПАСЕ піддержали декларацію о политических преследованиях крымских татар. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://ctrcenter.org/ru/news/8036-v-pase-podderzhali-deklaraciyu-o-politicheskikh-presledovaniyah-krymskih-tatar>
3. Выполнение решений и резолюций, принятых Исполнительным советом и Генеральной конференцией на их предыдущих сессиях. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378910_rus
4. Концепція розвитку кримськотатарської мови. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2021-%D1%80#Text>
5. Кримська платформа. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://crimea-platform.org/about>
6. Кримчанин представлятиме Україну у Форумі ООН із питань корінних народів: як вдалося витіснити Росію? [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/korinni-narody-oon-ukraina-krym-suleiman-mamutov/31843121.html>
7. Меджліс пов'язує сподівання на відродження кримськотатарського народу з Україною. Заява. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3247996-medzlis-povazue-spodivanna-na-vidrozdenna-krimskotatarskogo-narodu-z-ukrainou.html>
8. Національна Стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
9. Обзор развития ситуации в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина), временно оккупированных Российской Федерацией. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378910_rus
10. Організація Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij>
11. Переслідування представницьких органів кримськотатарського народу. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.ppu.gov.ua/en/peresliduvannya-predstavnytskyh-organiv-krymskotatarskogo-narodu/>
12. Порушення міжнародного гуманітарного права та права кримських татар на самовизначення в окупованому Криму. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://krymsos.com/porushennya-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-ta-prava-krymskyh-tatar-na-samovyznachennya-v-okupovanomu-krymu/>
13. Правозахисники зафіксували 1785 порушень прав людини у Криму в 2021 році. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/news-krym-porushennia-prav-liudyny/31670669.html>

14. 5 тенденцій порушень прав людини в окупованому Криму після початку повномасштабного вторгнення. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://krymsos.com/5-tendenczij-porushen-prav-lyudyny-v-okupovanomu-krymu-pislya-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/>
15. Релігійні організації в Криму оштрафовані на майже два мільйона рублів. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://crimeahrg.org/uk/religijni-organizaczi%d1%97-v-krimu-oshtrafovani-na-majzhe-dva-miljona-rubliv/>
16. росія провадить політику знищення та витіснення корінних народів з тимчасово окупованого Криму – МЗС. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://np.pl.ua/2022/08/rosiia-provadyt-polityku-znyshchennia-ta-vytisnennia-korinnykh-narodiv-z-tymchasovo-okupovanoho-krymu-mzs/>

References:

1. Analiz porushen prav liudyny v okupovanomu Krymu za I pivrichchia 2022 roku. [Analysis of human rights violations in the occupied Crimea for the first half of 2022.] URL: https://ctrcenter.org/upload_files/Аналіз%20порушень%20прав%20людини%20в%20окупованому%20Криму%20за%20I%20півріччя_.pdf?fs=adc65a3fc0fa97fb3255f77a27d1d737
2. V PASE podderzhaly deklaratsiyu o polytycheskykh presledovaniyah krymskykh tatar. [The PACE supported the declaration on the political persecution of the Crimean Tatars.] URL: <https://ctrcenter.org/ru/news/8036-v-pase-podderzhali-deklaraciyu-o-politicheskikh-presledovaniyah-krymskikh-tatar>
3. Vypolnenye resheniy u rezoliutsiy, prinyatykh Yspolnytelnymsvetom y Heneralnoi konferentsyei na ykh predydushchykh sessiyakh. [Implementation of decisions and resolutions adopted by the Executive Council and the General Conference at their previous sessions.] URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378910_rus
4. Kontseptsiia rozvytku krymskotatarskoi movy. [The concept of the development of the Crimean Tatar language.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2021-%D1%80#Text>
5. Krymska platforma. [Crimean platform] URL: <https://crimea-platform.org/about>
6. Krymchanyn predstavliatyme Ukrainu u Forumi OON iz pytan korinnykh narodiv: yak vdalosia vytyisnyty Rosiiu? [A Crimean will represent Ukraine at the UN Forum on Indigenous Peoples: How did it manage to oust Russia?] URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/korinni-narody-oon-ukraina-krym-suleiman-mamutov/31843121.html>
7. Medzhlis poviazue spodivannia na vidrozhennia krymskotatarskoho narodu z Ukrainoiu. Zaiava. [The Mejlis connects hopes for the revival of the Crimean Tatar people with Ukraine. Statement.] URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3247996-medzhlis-povazue-spodivanna-na-vidrozhennia-krymskotatarskoho-narodu-z-ukrainou.html>
8. Natsionalna Stratehiia u sferi prav liudyny, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 24 bereznia 2021 roku № 119/2021. [National Strategy in the field of human rights, approved by the Decree of the President of Ukraine dated March 24, 2021 No. 119/2021] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
9. Obzor razvytyia situatsyy v oblasti prav cheloveka v Avtonomnoi Respublyke Krym y horode Sevastopole (Ukrayna), vremenno okkupyrovannykh Rossyiskoi Federatsyei. [Overview of the development of the situation in the field of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine), temporarily occupied by the Russian Federation.] URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378910_rus
10. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii. [United Nations] URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij>
11. Peresliduvannia predstavnytskykh orhaniv krymskotatarskoho narodu. [Persecution of representative bodies of the Crimean Tatar people.] URL: <http://www.ppu.gov.ua/en/peresliduvannya-predstavnytskykh-organiv-krymskotatarskoho-narodu/>
12. Porushennia mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta prava krymskykh tatar na samovyznachennia v okupovanomu Krymu. [Violation of international humanitarian law and the right of Crimean Tatars to self-determination in occupied Crimea.] URL: <https://krymsos.com/porushennia-mizhnarodnogo-gumanitarnoho-prava-ta-prava-krymskykh-tatar-na-samovyznachennia-v-okupovanomu-krymu/>
13. Pravozakhysnyky zafiksiuvaly 1785 porushen prav liudyny u Krymu v 2021 rotsi. [Human rights activists recorded 1,785 human rights violations in Crimea in 2021.] URL: <https://ua.krymr.com/a/news-krym-porushennia-prav-liudyny/31670669.html>
14. 5 tendentsii porushen prav liudyny v okupovanomu Krymu pislia pochatku povnomasshtabnogo vtornennia. [5 trends of human rights violations in the occupied Crimea after the start of the full-scale invasion.] URL: <https://krymsos.com/5-tendenczij-porushen-prav-lyudyny-v-okupovanomu-krymu-pislya-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/>
15. Relihiini orhanizatsii v Krymu oshtrafovani na maizhe dva miliona rubliv. [Religious organizations in Crimea have been fined almost two million rubles.] URL: <https://crimeahrg.org/uk/religijni-organizaczi%d1%97-v-krimu-oshtrafovani-na-majzhe-dva-miljona-rubliv/>
16. rosiiia provadyt polityku znyshchennia ta vytyisnennia korinnykh narodiv z tymchasovo okupovanoho Krymu – MZS. [Russia pursues a policy of extermination and displacement of indigenous peoples from the temporarily occupied Crimea – Ministry of Foreign Affairs.] URL: <https://np.pl.ua/2022/08/rosiia-provadyt-polityku-znyshchennia-ta-vytisnennia-korinnykh-narodiv-z-tymchasovo-okupovanoho-krymu-mzs/>